

SORUMLULUK BİLİNCİNE SAHİP OLMAK

Mehmet Zeki Karakaya

Din işleri Yüksek Kurulu Üyesi

İnsan, yeryüzünde sözü dinlenen, istekleri, emirleri yerine getirilen, işaretleri bile dikkate alınan ve kendi adına iş gören bir yetkilidir, (bk. Bakara, 30) Yüce Allah'ın ikram ettiği özel meziyetlerle onu donatıp üstün kıldığını;

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

"And olsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık."¹ Ayetiyle bildirmektedir.

İşte bu özellik ve üstünlüğü ile o, insanlık mertebesinin sorumluluğunu üzerine aldığını; اِنَّا عَرَضْنَا الْاِمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَابْتَيْنَ اَنْ يَّحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهٗ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

"Şüphesiz Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar, onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir."² Ayeti bildirmektedir. İnsanın yüklendiği emanet, akıl, irade ve iradeyi serbestçe kullanma sorumluluğudur. Ayetin son cümlesi ile bu sorumluluk vurgulanmakta ve onun hayır ve şer arasındaki seçimini olumlu yönde yapmadığı takdirde, kendisi ve çevresi için, cahilane bir zulüm işlemiş olacağı da hatırlatılmaktadır.

Şüphe yok ki insan, bu üstünlüğünü, kendi çabasıyla elde etmiş değildir. Onun nesi varsa, hepsi Allah vergisidir. Dolayısıyla insan, sorumluluğunun bilinciyle yaşamalı, Yüce Allah'ın onu yükümlü kıldığı görevleri, akla ve hikmete uygun bir surette yerine getirmelidir. Onun sorumlu olduğu görevler ise; başta Allah'ın var ve bir olduğuna, ortağı ve benzeri olmadığına, Hz. Muhammed (s.a.s.)'i O'nun elçisi olarak bilmesi, Allah'tan vahiy yoluyla alıp bize bildirdiklerine inanması ve O'nu kendisine örnek alarak, sünnetine uyması, İslâm dininin emirlerini yerine getirmesi, yasaklarını işlememesi, yeryüzünü imar etmesi, Allah'ın verdiği nimetlere şükretmesi gibi esaslar, ibadetler ve görevlerdir.

İnsan, ruh ve bedenden oluşan bir bütündür. Beden, çeşitli ve önemli organlara sahip canlı bir organizmadır. Ruh ise, bütün organları ile birlikte bedeni işleten, mahiyetini ancak Allah'ın bildiği, bir ilâhî sır, bir kanundur. Çeşitli tehlikelere ve hastalıklara karşı bedenini korumaya çalışan bir insanın, ruhunu ihmal etmesi veya tamamen ruhuna yönelip de bedeni

¹ Isrâ, 17/ 70.

² Ahzâb, 33/72.

ile ilgilenmemesi, son derece sağlıksız bir yaklaşımdır. Ruh ve beden sağlığıyla ilgili önemli vurgular yapan bir ayette;

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ .

"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır. O, size ancak kötülüğü, hayasızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."³ buyurulmaktadır.

Bu ayetten anlaşıldığı üzere Yüce Allah, insanları helâl ve temiz gıdalarla beslenmeleri konusunda uyarmakta, şeytanın izinden yürümemelerini emretmektedir. Ayrıca insanların bilemeyecekleri konularda hüküm vermemelerini, Allah'tan gelen kesin bir bilgi olmadan, nefsin hoşuna gidecek şekilde şeytanın süslediği birtakım evham ve hayallerin etkisi altında kalarak, Allah'a iftira olacak sözler söylememelerini istemektedir.

İnsanların, bilemeyecekleri konuların başında, Allah'ın zatından söz edilmesi ve dinî bir delile dayanmadan, Allah adına hüküm verilmesi konuları gelmektedir.

a. Allah'ın zatından söz edilmesi İnsan, kendi mantığı, bilgisi ve akli ile yorumlar yaparak, Allah'ın zatı hakkında söz söyleyemez, O'na bir biçim veya bir suret veremez. Yüce Allah bize, kendisini şöyle tanıtmaktadır:

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ
الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

"İşte sizin Rabbiniz Allah. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O her şeyin yaratıcısıdır. O her şeye vekil (her şeyi yöneten, görüp gözeten)'dir. Gözler onu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır."⁴

Her kim olursa olsun, insan olarak bu dünya gözü ve idrakiyle, Allah'ın zatı ile ilgili bir söz söylemesinin veya kavramasının imkânsız olduğu, bu ayetten açıkça anlaşılmaktadır. Hz. Ebu Bekir (r.a.), bu gerçeği şöyle ifade etmiştir: "Allah'ın zatından bahsetmek, O'na ortak koşmaktır." Çünkü Allah'ın zatından söz etmek, O'na bir suret veya şekil vermek, yarattığı varlıklara benzetmek veya kendince O'na ortaklar bulmak anlamını taşır.

b) Dinî bir delile dayanmadan Allah adına hükümler verilmesi

Bir insan, dinî bir delil olmadan, "Şu Allah'ın emridir" veya "Şu Allah'ın nehyidir" şeklinde hükümler veremez. Böyle hükümler verilmesi, Allah'a iftira edilmesi demektir.

³ Bakara, 2/168-169.

⁴ En'âm, 6/102-103.

Çünkü Allah'ın emir ve yasakları, bütün insanları, canlı ve cansız varlıkları ve kâinatın genel düzeniyle ilgili büyük sonuçlar ortaya koymaktadır. Bunun için, Allah'ın emirlerini yerine getirmenin fert ve topluma sağladığı güzel ve faydalı sonuçları, yasaklarını işlemenin de getirdiği fenalıkları tamamıyla tespit etmeye ve anlatmaya asırlar boyu çalışılsa, beşer olarak bunların bir özetini çıkarmaya, ne akıl yeter, ne de tecrübe. Bu konuda söylenecek tek söz vardır: Fenalık istemeyenlerin, fenalığı denemeye kalkışmaları, akıl işi değildir.

c) Şeytanın izinden gidilmesi

Şeytan, ya "*şatn*" veya "*şayt*" kökünden türetilen bir kelimedir. Sözlükte, uzak olmak, muhalefet etmek, toprağa girmek ve ipe bağlamak veya yanmak ve helak olmak anlamına gelir.

Allah, insan neslinin ilk babası Hz. Adem'i yarattığında meleklere, ona itaat secdesinde bulunmalarını emretti. İblis (şeytan)'ın dışında hepsi bu emre uydu. Böylece Allah'a karşı ilk isyan işlendi; insanla şeytanın yolları ayrıldı. İblisin insanlara karşı kibirlenmesi, kıskançlığı ve düşmanlığı başladı. (A'raf, 11-22) Artık şeytan insan nesline karşı bu tavrını, düşmanlık (Fatır, 5), saptırmak (Kasas, 15), vesvese vermek (Nas, 1-4), aldatmak (Lokman, 33), nankörlük etmek (İsra, 27), isyan etmek (Meryem, 44), şüpheye düşürmek (Se-be', 20), kötü işleri güzel göstermek (Ankebût, 38), içki, kumar ve fuhuş gibi eylemleri sevdirmek gibi eylemlerini, hiç ara vermeden sürdürdü. (Mâide, 91-92) Ancak, onun saptırmaları, daha çok kendisine dost olan ve Allah'a şirk koşan kişiler üzerinde etkili oldu. (Nahl, 100) insan olmanın bilinciyle, kulluk görevlerini yerine getirip Allah'a sığınanlara zarar veremedi. Bu durum, Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklanmaktadır:

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

"Kur'an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Gerçek şu ki; şeytanın, inanan ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimseler üzerinde bir hâkimiyeti yoktur. Şeytanın hâkimiyeti, sadece onu dost edinenler ve Allah'a ortak koşanlar üzerindedir." ⁵

وَقُلْ رَبِّ اعْوِذْ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ

"(Ey Peygamberim!) "De ki: Rabb'im şeytanların dürtüklemelerinden (vesveselerinden) sana sığınırım ve onların yanımda bulunmalarından sana sığınırım." ⁶

Yarın kıyamet gününde gerçek ortaya çıktığında, şeytan aczini ve iflasını itiraf edecek ve şu ayette bize bildirilen;

⁵ Nahl, 16/98-100.

⁶ Mü'minûn, 23/97-98.

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقَّ وَوَعَدْتُمْ فَأَخْلَفْتُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

"İş bitirilince şeytan da diyecek ki: 'Şüphesiz Allah, size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır."⁷ gerçekleri ortaya koyacaktır. Ancak bu gecikmiş bir itiraf ve beyan olduğundan, kimseye bir faydası olmayacaktır.

Şeytan, insanlar için her türlü fenalığı süsler, insanın gönlünde birtakım evham ve hayaller uyandırır. Sonra da o kişinin gönlünü etkisi altına alır ve böylece onu, her fenalığı işlemeye hazır hâle getirir. Allah'a ortak koşmaktan iftira etmeye kadar, insanın duygularını istismar eder. Ayette;

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا آَلَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوْلُو كَانُوا آبَاءَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ

"Onlara, Allah'ın indirdiğine uyun denildiğinde, 'Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!' derler. Peki ama, ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kim-seler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?"⁸ buyurularak, din ile ilgili usul ve esaslar konusunda Allah'ın indirdiklerine uyulması gerektiğini, çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Çünkü insanların akıl ve gönüllerini tatmin eden, sosyal refahlarını ve iç huzurlarını sağlayan, kudsî bir kaynaktan gelen bu bilgiler, Yüce Allah'ın gösterdiği delillerle teyit edilen gerçek ölçülerdir. Allah'ın ayetleri, Hz. Peygamber'in sünneti ve bu iki kudsî kaynaktan alınan bilgiler ve ölçüler, insanı gerçek aydınlığa ulaştırır. Sırf ataları oldukları gerekçesiyle, onların inançlarını taklit etmek ve onları, Allah'a denk tutmak, hakka ve hayra tabi olmayı terk ederek, şeytanın süslediği evham ve hayallerle oyalanmak ve onun izinden yürümek demektir.

Yüce Allah'ın ayetlerine ve Hz. Peygamber'in sünnetine uyan müminlere, şöyle bir müjde verilmektedir:

وَأَدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ

⁷ İbrahim, 14/ 22.

⁸ Bakara, 2/170.

"İnanan ve salih ameller işleyenler, Rablerinin izniyle, ebedî kalacakları ve içlerinden ırmaklar akan cennetlere konulacaklardır. Oradaki esenlik dilekleri 'selâm' dır."⁹

Ne var ki, bazı insanlar, şeytanın süslediği evham ve hayallerle oyalanmaktan ve gönlünü onlarla meşgul etmekten çok hoşlanır ve sonunda aşırılıklara saparlar. Bu gerçek, bir hadis-i şerifte, "Her işin bir aşırılığı ve her aşırılığın da bir gevşemesi vardır. Bu sırada o kişi benim sünnetime yönelirse, hidayete ermiş olur. Yok eğer başka yola girerse, helak olur." (Tirmizi, Kıyame, 2i) diye açıkça bildirilmiştir.

d) Şeytanın vesvesesi

Sözlükte fısıltı, hışırtı gibi gizli söz, gibi anlamlara gelen vesvese, kavram olarak, şeytanın kötü bir işin yapılması, iyi bir işin terk edilmesi veya geciktirilmesi ya da eksik yapılması için insanı kışkırtması, aklını çelmesi, nefsin bayağı arzularına uymaya teşvik etmesi demektir. Vesvese verenin şerrinden Allah'a sığınılması emredilmiştir. (Nâs, -6) Şeytanın, Hz. Adem ile eşini cennetten vesvese yoluyla çıkardığı bildirilerek, müminlerin bu konuda duyarlı olmaları ısrarla istenmiştir. (A'râf, 20)

Hz. Peygamber, şeytanın vesveselerine uymamalarını müminlere tavsiye etmiş, vesvesenin dinî-hukukî bir hükmü olmadığını da bildirmiştir. (Buhârî, Talâk, 11) Çünkü "Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır." (Nisa, 76) Bununla birlikte bir insan, eğer kendisini şeytanın tuzaklarına kaptırırsa, o zaman;

كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ

"Münafıkların durumu ise, tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, 'inkâr et' der; insan inkâr edince de, 'şüphesiz ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım' der."¹⁰

Hz. Peygamberin haber verdiği göre,

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « خُلِقَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورٍ وَخُلِقَ الْجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ وَخُلِقَ آدَمُ مِنْ مِمَّا وَصِفَ لَكُمْ » .

"Melekler nurdan, cinler nâr (ateş) dan, Âdem de topraktan yaratılmıştır."¹¹

İblis, cinlerdendi de Rabbinin emrine karşı çıktı. (Kehf, 50) Cinler de melekler gibi göremediğimiz varlıklardır. Çeşitli şekillere girebilirler. Ancak cins ve mahiyet bakımından meleklerden farklıdır. Bu husus Kur'an'da şöyle açıklanmıştır:

⁹ İbrahim,14/ 23.

¹⁰ Haşr,59/16.

¹¹ Müslim, Zühhd, 60.

وَالجَّانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴿27﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ

﴿28﴾

"And olsun biz insanı, (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık. Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık. Hani Rabbin meleklerle demişti ki: 'Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım.'"¹²

Cinler de insanlar gibi yerler, içerler, evlenir, doğar, büyür, çoğalır ve ölürler. İman ve ibadetle de sorumludurlar, inanç bakımından mümin, kâfir, itaatkâr ve asi olanları vardır. Onlar, amellerine göre cennet veya cehenneme gideceklerdir.

Cinler, Allah'ın yarattığı aciz ve sorumlu varlıklardır. Allah'ın izni olmadan, hiçbir kimseye iyilik ya da kötülük yapamazlar. İlâhî vahye veya gayba muttali olamazlar. Çünkü Allah gaybı kimseye bildirmemiştir. Ancak peygamberlerine tebliğ etmek üzere emirlerini ve yasaklarını bildirmiştir. Hz. Muhammed cinlerin de peygamberidir.

Yüce Allah, hak dinin ilkelerini, ilk insan/ilk peygamber, Âdem (a.s.)'den itibaren bütün insanlara "vahiy" yoluyla bildirmiştir. Allah, insanları, ¹³ "لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ" girmeye zorlamadığı için "hak dini" kabul eden de, hak dinden sapan ve "hak dini" tahrif eden insanlar da olmuştur. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'e Kur'an verilmeye başlandığı zaman, Hicaz bölgesinde Allah'a şirk koşanların yanı sıra Hıristiyanlar ve Yahudiler de vardı. Allah'ı bir olarak kabul edenlerin (Haniflerin) sayısı azdı. Müşrikler, Allah'ın varlığını, yaratıcı ve rızık verici olduğunu kabul ediyor

الْحَيِّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدْبِرِ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ¹⁴

ancak O'na başka ilâhları ortak koşuyor (Nisa, 5i) ve ahireti inkâr ediyorlardı. (A'raf, 45)

Hep göz önünde bulundurulması gereken bir ayette, Yüce Rabbimiz, bizim için çok önemli şöyle bir tavsiyede bulunmaktadır:

وَأَنْتَ مَا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿27﴾ وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ

يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَسَىٰ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا وَلَا تَطْعَمَنْ مِنْ غَضَبِنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا

¹² Hicr, 15/27-28.

¹³ Bakara, 2/256.

¹⁴ Yunus, 10/ 31.

وَاتَّبِعْ هَوِيَّهِ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾

"Rabbin Kitabından sana vahye dileni oku. O'nun kelimelerini değiştirecek hiçbir kimse yoktur. O'ndan başka asla bir sığınak da bulamazsın. Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının ziynetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme." ¹⁵

وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾

"(Ey Peygamberim!) De ki: Rabb'im şeytanların dürtüklemelerinden (vesveselerinden) Sana sığınırım ve onların yanımda bulunmalarından sana sığınırım." ¹⁶

---

¹⁵ Kehf, 27-28.

¹⁶ Mü'minûn, 97-98.